

FORN VÄNNEN

JOURNAL OF
SWEDISH ANTIQUARIAN
RESEARCH

Om behovet av metallsökning sett i ljuset av några
järnåldersfynd från Brunflo i Jämtland

Holm, Olof

http://kulturarvsdata.se/raa/fornvannen/html/2014_215

Fornvännen 2014(109):3 s. 215-217

Ingår i samla.raa.se

Korta meddelanden

Om behovet av metallsökning sett i ljuset av några järnåldersfynd från Brunflo i Jämtland

I de delar av Skandinavien där metallsökning har prövats i större skala har en viktig insikt vuxit fram. I gamla bebyggelselägen befinner sig ofta de ursprungliga kulturlagren, bemängda med äldre föremål, idag i åkerns ploggång (Svensson & Söderberg 2009; Fabech et al. 2012; Dobat 2013; Pettersson & Ödéén 2013, s. 15–19). En annan insikt är att de föremål av metall som ligger där oroväckande snabbt bryts ned till följd av jordbearbetning med effektiva maskiner, försurning, kemikalier och frostsprängning, och att det enda sättet att långsiktigt rädda dem är att plocka upp dem med hjälp av metalldetektor och konservera dem (Ullén et al. 2004; Dobat 2013, s. 708; Svensson 2013). För flera landskap i Sverige är dock kunskapen om vad som kan tänkas finnas i ploggången i gamla byar bristfällig, helt enkelt därför att inga större metallsökningsprojekt har genomförts där.

Jämtland är ett sådant landskap. Visserligen kan inte Jämtland räknas till de mera centrala jordbruksområdena i Skandinavien, men det finns potential att göra matjordsfynd av stort värde för forskningen även där, inte minst från bortodlade järnåldersgravar. Typiskt för detta landskap är nämligen att man under den yngre järnåldern i stor utsträckning anlade gravar spridda över gårdarnas inägomarker (Selling 1978, s. 79–82). De har ofta legat i vägen för senare tids jordbruk och bortodlingsgraden är därför hög. Givetvis borde den jämtländska matjorden också innehålla artefakter från överplöjda boplatser och andra kontexter.

Ett prov på vad som kan ligga och skvalpa omkring i matjorden i Jämtland kan ses av en samling föremål tillvaratagna på en gård i Vamsta i Brunflo socken. De donerades för en del år sedan till Brunflo hembygdsförening, som i dag har dem i sitt förvar. Här ingår en mängd blandade föremål från nyare tid, men också föremål som

förmodligen kommer från bortodlade järnåldersgravar. Tre bronsföremål är av särskilt intresse och ska här presenteras.

Yngst är en sfärisk vikt med platta poler av Steuers (1997) typ B3, med en tydlig rygg löpande längs mitten (fig. 1). Denna typ börjar i Skandinavien uppträda vid mitten av 1000-talet eller under 1000-talets andra hälft, enligt Steuer (s. 305–309). Handelsredskap i form av vågar och vikter för att väga silver är anmärkningsvärt vanliga i gravar i Jämtland och har hittats i en eller två tredjedelar av alla här undersökta mansgravar från 900- och 1000-talen (Holm under utg.). Vikten från Vamsta kan vara den yngsta som hittills har påträffats.

Från 800-talet är ett likarmat spänne som liknar Aagårds (1984) typ I A:2, en östskandinavisk typ med nio fasta, rundade knoppar. Vamstaexemplaret, varav två fragment ingår i samlingen, saknar dock den tydliga ansiktsmask på ömse sidor om mittknoppen som Aagårds typexemplar från Birka har. Likarmade spännen av denna typ kan räknas till den yngre ljonesserien enligt Johan Callmers klassificering (1999).

Det äldsta föremålet är ett likarmat spänne av ett helt annat slag: med bred, kupig båge och armarna utformade som djurhuvuden (fig. 2). Detta fina fynd har mig veterligt endast några få kända närstående paralleller, alla från ett begränsat norrländskt-mellansvenskt område (Åberg 1953, fig. 77–79, 81; Hoffrén 1991, fig. 7; Biuw 1992, fig. 128; SHM 24329). Vamstaspannet skiljer sig dock i detaljer från dessa. Små likarmade spännen som dessa dateras av Kristoffersen (1999) generellt till folkvandringstidens sista tredjedel (fas D2b), ungefär motsvarande 500-talets första hälft.

Det är olyckligt att vi idag saknar kunskap om hur pass vanliga järnåldersföremål som dessa, eller ännu äldre metallföremål, är i ploggången i

Fig. 1. Vikt från 10/1100-talen av solid kopparlegering. Nuvarande vikt 39,3 g. Vamsta i Brunflo socken, Jämtland. —11/12th century weight from Vamsta in Brunflo parish, Jämtland.

Fig. 2. Likarmat spänne med djurhuvudformade armar från folkvandringstiden. Längd 62 mm. —Migration Period equal-armed brooch from Vamsta in Brunflo parish, Jämtland.

gamla byars åkermarker, såväl i Jämtland som på andra håll i Sverige. Det innebär, som jag ser det, att antikvariska myndigheter här saknar adekvat beslutsunderlag för att ställa krav på exploatörer i samband med byggnationer. Därigenom riskerar man att låta exploatörer fritt schakta bort fyndförande matjord, trots att den kanske egentligen borde avsökas systematiskt i skikt med metalldektorer. Det innebär också att forskare har svårt att bedöma det i dag kända (och i museernas magasin förvarade) fyndmaterialets representativitet. Därmed kan många frågeställningar ännu så länge inte besvaras tillfredsställande. Till exempel kan man fråga sig om spännerna med djurhuvud-
armar av Vamstaspannets typ (fig. 2) brukades i kvinnodräkten av enbart ett exklusivt fåtal, eller om de faktiskt på 500-talet ingick i en mera utbredd konsumtion på vissa håll i Norrland. Tillverkades endast ett spänne efter varje framställd

modell, eller gjordes hela serier? Och går det att ringa in var sådan tillverkning ägde rum?

Ett första steg för att komma vidare vore att i forskningssyfte göra ordentliga inventeringar av testytor i utvalda byars åkermark, där metallsökning utförs vid upprepade tillfällen under en följd av år med sikte på att försöka tömma ploglagret på metallföremål.

Tack till Kurth Malmborg för tillåtelse att undersöka föremålen från Vamsta i Brunflo hembygdsförenings samlingar, och till John Ljungkvist för upplysningar om likarmade spännerna med djurhuvudarmar.

Referenser

- Aagård, G-B., 1984. Gleicharmige Spangen. Arwidsson, G. (red.). *Birka* II:1. Stockholm.
- Biuw, A., 1992. *Norra Spånga. Bebyggelse och samhälle under järnåldern*. Stockholm.
- Callmer, J., 1999. Vikingatidens likarmade spännen. Hårdh, B. (red.). *Fynden i centrum. Keramik, glas och metall från Uppåkra*. Lund.
- Dobat, A., 2013. Between rescue and research. An evaluation of 30 years of liberal metal detecting in archaeological research and heritage practice in Denmark. *European Journal of Archaeology* 16. London.
- Fabech, C.; Helgesson, B. & Näsman, U., 2012. Metallsökning inom uppdragsarkeologin: en angelägen diskussion. *Fornvännen* 107.
- Hoffrén, S., 1991. *Små likarmade spännen från folkvandringstid och vendeltid. En studie av ett urval från Uppland och Södermanland*. Uppsats i påbyggnadskurs i arkeologi. Stockholms universitet.
- Holm, O., under utg. Agents of trade in Jämtland, c. 900–1100. Glørstad, A. & Loftsgarden K. (red.). *The power of the market. Trade, craft and resources in the Viking and Early Middle Ages in Norway* (preliminär titel). Oslo.
- Kristoffersen, S., 1999. Migration Period chronology in Norway. Hines, J.; Høilund Nielsen, K. & Siegmund, F. (red.). *The Pace of Change. Studies in Early-Medieval Chronology*. Oxford.
- Pettersson, C. & Ödén, A., 2013. *Odensjö – en by som alla andra? Arkeologisk undersökning av Odensjö Västergård, Odensjö bytomt RAÄ 186, inför byggande av tillfartsväg*. Jönköping.
- Selinge, K-G., 1978. Fornlämningsregistret som forskningsunderlag. Några synpunkter med norrländska exempel. *Fornvännen* 73.
- SHM = Historiska museet, Stockholm.
- Steuer, H., 1997. *Waagen und Gewichte aus dem mittelalterlichen Schleswig. Funde des 11. bis 13. Jahrhunderts aus Europa als Quellen zur Handels- und Währungsgeschichte*. Köln & Bonn.
- Svensson, H., 2013. Det pågår en tyst massaker på metallföremål i landets åkrar. Svar till Majvor Östergren. *Fornvännen* 108.
- Svensson, H. & Söderberg, B., 2009. Dumpad kunskap? Om metallsökning och uppdragsarkeologins villkor. *Fornvännen* 104.
- Ullén, I.; Nord A.G.; Fjaestad, M.; Mattsson, E.; Borgh, G.C. & Tronner, K., 2004. The degradation of archaeological bronzes underground: evidence from museum collections. *Antiquity* 78. York.
- Åberg, N., 1953. *Den historiska relationen mellan folkvandringstid och vendeltid*. Stockholm.

Olof Holm

Historiska institutionen
Stockholms universitet
SE-106 91 Stockholm
olof.holm@historia.su.s